

Öyrədənlərin öyrədəni...

Onun barəsində keçmiş zamanda danışmaq çətin olsa da, dünyanın faniyindən kim gileyli deyil ki?! Əbdi ayrılığın qüssəsi bizi nə qədər üz-sə də, bir təsəlli hər şeyə qalib gəlir. Unudulmaz Səməd Vurğunun məşhur misraları sanki dolmuş ürəyimin zəif mələhinə çevrilir:

*Ölüm sevinməsin qoy, ömrünü vermə bəda,
El qədrini canından daha əziz bilənər.
Şirin bir xatirə təq qalacaq dünyada,
Sevrək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...*

Əslində qəhrəmanımızın ömrünün son nöqtəsindən gileyilməyə dəyməz. Kim tutub dünyanı min il qalacaq ki?! Bizi üzən odur ki, Əbdül Əlizadə kimi şəxsiyyətlər qənimət insan olurlar. Onlar nə qədər uzun yaşasalar və fəaliyyət göstərsələr elimiz və elmimiz qazanar.

Əbdül Əli oğlu Əlizadə ömrünün 60 ilini məhz psixologiya elminin inkişafına həsr edib.

Həyatda elə insanlar var ki, onların adları çəkilən kimi işıqlı əməlləri göz önündə dayanır. Əməkdar elm xadimi, əməkdar müəllim, Azərbaycan Prezidentinin fərdi təqaüdcüsü, “Şöhrət” ordenli, psixologiya elmləri doktoru, professor Əbdül Əli oğlu Əlizadə kimi. Psixologiya elmləri doktoru, professor, Milli Məclisin deputatı Səməd Seyidova məxsus fikirdir: “Əbdül Əlizadə sağlığında öz heykəlini yaratmış insandır. Hazırda ömrünün müdrik çağını yaşayır. Bili-rəm ki, beynində Azərbaycan psixologiyasını şöhrətləndirəcək yeni orijinal əsərlərin cizgiləri yaranıb. Qoy o cizgilər tezliklə həqiqətə çevrilsin”. Gücü və imkanı çatdığı qədər o cizgilər həqiqətə çevrildi.

İndi haqq dünyasına qovuşmasının iki ili tamam olur. Yadına Əbdül müəllimin vaxtı ilə öz həmkarı haqqında yazdığı bir fikri düşür: “Elmin zirvəsinə yol fədakarlıqdan və istedadından keçir. Ancaq zəhmətə qatılanlar, bütün həyatının mənasını elmə həsr etməkdə görün istedadlı şəxslər bu zirvəyə yüksələ bilirlər”. Bu qiymətli fikirdə müəllifin öz portreti də aydın görünür. Professor Əbdül Əlizadə respublikamızın görkəmli psixoloqlarından biri idi. Bütün həyatını elmə həsr edən bu cəfəqəş alim üçün psixologiya sehirli bir dünyaya bənzəyirdi. Onu tanıyanlar təsdiqləyirlər ki, bu alim heç vaxt məşğuliyə

yətsiz olmayıb. Hətta xəstə olanda da istirahət nədir bilməzdi. Əbdül müəllimin tələbələri, həmkarları onun məziyyətlərini saymaqdan yorulmur-lar. Həmkarları və tələbələri onu qü-rurlu bir insan, möhkəm xarakterə malik şəxsiyyət kimi səciyyələndirirlər. Sadəlik, ziyalılıq, mənəviyyət qanunlarına əməl etmək onun üçün hər şeydən üstün idi. Əbdül Əlizadə hələ sovet dövründə ittifaqın müttəfiq respublikalarında məşhurlaşmışdı. Onun elmi fəaliyyətində ən çox diqqət çəkən məsələlərdən biri ümum-təhsil məktəbləri və ali məktəblər üçün dərslik və tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında yaxından iştirak etməsi olmuşdur. Pedaqoji psixologiya mövzusunda təxminən 500-ə qədər elmi məqalənin, 70-ə yaxın monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti və kitabın müəllifidir.

Onun barəsində yazanlar bəzən yanlışlığa yol verərək doğulduğu yeri Bakı şəhəri göstərir. Halbuki, Əbdül Əlizadə 1932-ci il avqustun 16-da Şuşanın Maliböyli kəndində anadan olub. Nəsil şəcərəsi adlı-sanlı, nüfuzlu Qarabağ bəylərinin kökünə söykənir. Babası Səlim bəy Qarabağın məşhur bəylərindən olub. Orta məktəbi Bakıda bitirən Əbdül Əlizadə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin məntiq-psixologiya şöbəsində təhsil alıb. Hələ tələbəlik illərindən psixologiya elminə maraq göstərərək onun tədqiqatı ilə məşğul olub. Əbdül Əlizadənin üçüncü kursda psixologiya mövzusunda yazdığı məqaləsi onu həm müəllimlərinə, həm də bu sahənin alimlərinə yaxından tanıtdı. Tələbənin istedadlı olması, maraqlı və orijinal fikirləri ilə diqqət çəkməsi hələ o vaxt psixologiya elminə töhfə verəcək böyük bir alimin gələcəyindən xəbər verirdi.

Əbdül Əlizadə pedaqoji fəaliyyətinə 1955-ci ildə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində başlayıb. Sonra Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun psixologiya kafedrasında müəllim, baş müəllim və dosent vəzifələrində çalışıb. O, 1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspiranturasını bitirib. İstedadlı psixoloq “Şagirdlərin yaradıcı təxəyyül fəaliyyətində analiz və sintez proseslərinin xüsusiyyətləri” mövzusunda na-

mizədlik, 1976-cı ildə isə “Cinsi dimorfizm və şəxsi qarşılıqlı münasibətlərin psixoloji problemləri” adlı doktorluq dissertasiyalarını müdafiə edib. Bir psixoloq kimi onun elmi araşdırmalarında şagirdlərin yaradıcı təxəyyülü mövzusu xüsusi yer tuturdu. Gənc alim bu mövzunu müxtəlif aspektlərdən tədqiq edərək orijinal elmi-praktik nəticələrə gəlmişdir.

Ötən əsrin əvvəllərində psixologiya və pedaqogika müstəqil elm kimi inkişaf etməyə başlamışdır. Ali məktəblərdə bu fənn geniş tədris edilir, yeni pedaqoji psixoloqların yetişməsinə ehtiyac duyulurdu. Əbdül Əlizadənin Elmi-Tədqiqat Pedaqoji Elmlər İnstitutundakı (ETPEİ) fəaliyyəti həmin dövrlərdə digər respublikaların elmi mərkəzləri ilə əlaqələri baxımından da zəngin olub. Belə ki, Azərbaycan psixoloqları Rusiya, Orta Asiya, eləcə də Cənubi Qafqaz alimləri ilə əməkdaşlığa başladılar.

Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Asəf Zamanov: “Böyük insanlar kainatın sonsuz ənginliklərində parlayan ulduz kimidir. Bu işıqdan hər kəsə pay düşür. Onlar adları və əməlləri ilə yaddaşa əbədi həkk olunur, ürəklərdə sevinc, ümid qaynağına çevrilir. Uca Tanrı belə insanlara iti düşüncə, böyük təfəkkür, geniş ürək və sonsuz istedad bəxş edir. Psixologiya elmləri doktoru, professor Əbdül Əlizadənin anadan olmasının 80 illiyini məhəbbət və ehtiramla qeyd etdiyimiz bu günlərdə demək vacibdir ki, o, psixologiya elmi, mədəniyyəti, pedaqoji fikir tarixində ən layiqli yerlərdən birini tutur. Professor Əbdül Əlizadənin yaratdığı “Psixologiya səhifələri” fəlsəfi, pedaqoji, elmi ideyaları ilə psixologiya tariximizdə ən aktual problemlərin həlli yollarına bir çıxardır”. Həmkarlarımızın da qeyd etdiyi kimi, Əbdül Əlizadə öyrədənlərin öyrədəni şəərəfini daşımaqla bərabər, milli-mənəvi dəyərlərə söykənərək yeniliyə səy göstərmiş və “yeniləşmə” prinsipindən düzgün bəhrələnmək yollarını dəqiq müəyyənləşdirmişdir. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu gün də əhəmiyyətini itirməyən müəyyən məsələlərə aydınlıq gətirməklə tarixilik, varislik və müasirlik triadasına ağılla hissən vəhdətindən ən ali olan mədəniyyət meyarnı xüsusi diqqət vermişdir. Alimin fəaliyyətinin elmi zirvəsi bugününümüzün ən bariz nümunəsi və gələcəyin uğurlu göstəricisidir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, dünya təcrübəsində üç komponentli taksonomiya sahəsində ilk uğurlu addım Azərbaycan psixologi-

yasında atılıb. Bu, böyük alim Əbdül Əlizadənin əvəzolunmaz nailiyyətidir. Həmkarlarımızın fikrincə, Əbdül Əlizadə fenomeni sözün əsl mənasında “Öyrədənlərin öyrədəni” ilə bəhəm, psixologiya tarixində “öyrənənlər” və “öyrədənlər” üçün ən maraqlı sahə, axtarışlar səhifəsində isə dərin mənə kəsb edən varlıqdır.

Əbdül müəllim həm də yüksək mənəvi keyfiyyətləri ilə seçilən el ağısaqqalı kimi sevilirdi. Psixologiya elmləri doktoru Ramiz Əliyev söyləyir: “Alimin yaradıcılığı bir insan ömrünə sığmayan möhtəşəm bir məktəbdir və biz ondan həmişə yararlanırıq. Əbdül müəllim təkə tələməmiş alim-psixoloq deyil, o, həm də yüksək mənəviyyət sahibidir”. Elə bunun nəticəsidir ki, gözəl ailə başçısı kimi xalqımız üçün çox dəyərli övladlar tərbiyə edərək yetişdirdi. Nəşildən gələn bir nəciblik Əlizadələr ailəsinin Azərbaycan mədəniyyətində, elmində öz yerini əbədləşdirib.

Əbdül Əlizadə olduqca təvazökar bir insan idi. Ömrünün sonuna kimi elmi araşdırmalarla məşğul oldu. Çox təsadüfi hallarda mətbuata müsahibələr verərdi, ekranda görünərdi. Onun bir amalı vardı - sən sənətinin ləyaqətli təmsilçisi olmağa borclusan. Bunun üçün kiməsə minnət etməyə ehtiyac yoxdur. Beş il öncə mənimlə söhbətində görkəmli alim “Məhəbbətin elegiyası” kontekstində “Qadın psixologiyasına giriş” monoqrafiyası üzərində işlədiyini demişdi. Son vaxtlar tez-tez xəstələnməsi, özü demişkən, dərmanlarla “dostluq” etməsi onun müntəzəm işləməsinə mane olsa da, işini sonadək davam etdirəcəyinə əmin idi. O, bir məsələni də özünəməxsus sadəlik və razılıqla qeyd edərki, Pedaqoji Universitetin 90 illik yubileyində Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə mənə “Əməkdar elm xadimi” adı verildi. Dövlət tərəfindən mənə göstərilən bu diqqət, əslində həyatımda yeni parlaq səhifələr açdı.

Azərbaycan psixologiya elminin korifeyi, professor Əbdül Əlizadənin milli dəyərlər xəzinəmizə bəxş etdiyi sonuncu kitabı məhz “Qadın psixologiyası” oldu. Əsasən fəlsəfi psixoloji esselərdən ibarət olan toplu çap ərəfəsindəydi ki, Əbdül müəllim qəfildən dünyasını dəyişdi. Bacısı Məryəm xanım söyləyir ki, qardaşı yeni kitabının nəşrini böyük intizarla gözləyirdi.

Müəllifin son kitabı anası Alagöz xanımın əziz xatirəsinə həsr olunub. “Ön söz”, 6 hissə və əlavələrdən ibarət olan yeni nəşrdə qadın psixologiyasının bənzərsiz səhifələri ömrün şirin məqamları ilə vəhdətdə vərəqlənir. Olumdan başlanan həyatın bütün istiqamətləri psixoloji təhlilə çəkilir. Ailədə ana dərslərinin emosional qatları davranış mədəniyyətinin mayası hesab edilir. Kitabda oxuyuruq: “Ana dərslərində bir məsələ də önəmli səslənir: Azərbaycan ailəsinin süfrə mədəniyyətinin, mətbəx mədəniyyətinin kosmetik mənzərəsi var. Ana dərslərində bu bənzərsiz kosmetikanın texnoloji qatları elə ananın özünün gündəlik güzəran təcrübəsi ilə gerçəkləşir...”. İllərin, əsrlərin sınağından çıxmış bir həqiqətdir ki, Azərbaycan etnopsixologiyasının bütün fəsilələrində övlad tərbiyəsində, xüsusilə də qızların formalaşmasında ananın möhtəşəm yeri danılmazdır. Onun laylasından başlamış danlığına kimi - bütün dərslərində hələ də siri dəqiq açılmamış bir möcüzə var. Bu yerdə bir atalar sözü yadıma düşür: “Qırağına bax bezini al, anasına bax qızını...” Psixoloqlar bu hikməti nə qədər təsdiqləyirlər, bilmirəm, amma iki oğul anası kimi doğruluğuna əmin oldum. Elə Əbdül müəllim də qız uşaqlarının tərbiyəsində ana dərslərini “psixoloji möcüzə” kimi dəyərləndirib.

Çox nikbin idi. Bir alim kimi Əbdül Əlizadə fərəhlə bildirərdi ki, Azərbaycan psixologiyasının uğurları böyükdür: “Bu gün Azərbaycan psixologiyası XX əsrə 20-30-cu, hətta 40-50-ci illərdə nağıl kimi görünən, sanballı, psixologiya elmində önəmli rol oynayan kafedralarla, ən başlıcası isə sayılıb-seçilən qüdrətli professorları ilə daxil olmuşdur. XX əsrdə Azərbaycan psixologiyası üç maraqlı mərhələ yaşadı. Bu mərhələlərin hər birinin öz xüsusiyyəti və uğurları olub. Fikrimcə, bu elmi sahə indi dördüncü mərhələyə daxil olub. Əlbəttə, Azərbaycan psixologiyası ötən əsrin 70-90-cı illərində sosial, hüquq, pedaqoji psixologiya problemləri ilə müəyyən uğurlar qazandı. Bu, əlamətdar hadisədir, amma hələ də bizim dünya miqyasında səsimiz yetərinə eşidilməyib. İnanıram ki, dördüncü mərhələdə bizim psixoloqlar bu məsələni qətiyyətlə həll edəcəklər”.

...Dərin təfəkkürə, elmi biliyə malik olan Əbdül Əlizadə həm də həssas təbiətli, vətəninə ürəkdən sevinən, torpağına bağlı bir insan kimi yaddaşlarda yaşayır. Oğlu, pedaqoji elmlər doktoru, professor Hikmət Əlizadə söyləyir: “Mən onu həmişə işləyən görmüşəm. Hətta... xəstə

olanda da. İstirahət nədir bilmir. Hamı Əbdül müəllimi qürurlu bir insan kimi tanıyır. Mən də onun nə vaxtsa əyildiyinin şahidi olmamışam. Təkcə üç dəfə ağladığımı görmüşəm - atasını itirəndə, nənəm dünyasını dəyişəndə, bir də Qarabağ torpaqları işğal olunanda...”.

Özünün də fikirləri maraqlıdır: “Elmin yolları heç vaxt hamar olmur. O qədər çətinliklə üzleşmişəm ki... Saçlarım bəyazlaşanda heç 35 yaşım da yox idi. Nə qədər müqavimətlərlə üzleşmişəm, nə qədər ağrı dolu dağlar aşmışam. Buna baxmayaraq mən həmişə qələbə əzmində olmuşam. Nailiyyət qazandıqca o ağrı-acıları heç yada salmaq istəməmişəm. Amma doğma torpağın itkisi tamam başqa bir şeydir. O, sənin bütün varlığında gəzir. Gecə yuxunda, gündüz xeyallarımda olur. Az yaşım yoxdur. Qarabağı azad görmək, bircə dəfə də olsa doğma Şuşaya getmək istəyirdim. İndi ən böyük arzum budur”.

Yaradıcılığı və elmi fəaliyyəti ilə Azərbaycan psixoloqları üçün nümunə olan Əbdül Əlizadə həmişə qarşısına qoyduğu məqsədə nail olub, istər elmi sahə olsun, istərsə də həyatda şəxsi arzuları. Amma nə acılar ki, o, bu dünyadan nigarən köç elədi. Onunla aparılan bir müsahibədə müxbir soruşmuşdu ki, ömrünüzün bu müdrik çağında Azərbaycanın hansı guşəsinə səyahət etmək istərdiniz? Əbdül müəllim “Ancaq və ancaq Şuşaya, ancaq və ancaq Maliböyliyə...” söyləmişdi.

Şuşa adı çəkiləndə varlığımdan oluram. Şuşasız şuşalıların - xüsusilə də Əbdül Əlizadə kimi şəxsiyyətlərin nigarən ruhu dünyamı param-parça edir. Könlümdən qoparılan bu bayatı ilə haray salmaq istəyirəm:

*Quş da bizdən vəfahlı,
Daş da bizdən vəfahlı,
İldə bir yol Şuşada
Qış da bizdən vəfahlı!..*

Amma, Azərbaycan mədəniyyətinin qədim ocaqlarından olan Şuşamızda xalqımızın Qələbə bayramını qeyd edəcəyi günün də lap tez gələcəyinə çox inanıram və içimdə öz-özümə deyirəm:

Allah sənə rəhmət eləsin, Əbdül müəllim!

Çox keçməyəcək ki, azad Şuşamızda Qələbə bayramında nigarən ruhun şad olacaq...

Flora XƏLİLZADƏ,
əməkdar jurnalist